

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

L. Annæi Senecæ Philosophi Opera, Qvæ Exstant Omnia

Seneca, Lucius Annaeus <Philosophus>

Antverpiæ, 1605

L. Annæi Senecæ Ad Lvcilivm Natvralivm Qvæstionvm Liber Tertivs.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-53700](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-53700)

A rienstis, qui ita de me meritis est, ut perpetuò anime ipsius bene precari debeam, ex hac vitâ disceret, fulmen, in palatium ipsius decidens, ad mea vsque cubicula peruenerit. Ibi gladij qui ad lectum vnus è famulis meis pendeat, mucronem ipsam ita colliquescit, ut in globulum conuerterit, vaginâ prorsus illasâ.

AD CAP. XXXIII. 6. QVORVM ARS

IN TRIA DIVIDITVR.] Mirum cur non & pro quarto addiderit artem fulminum eliciendorum, sine ruocandorum, de quâ est apud Ouidium libro III. Fastorum; & apud Plinium cap. LIIII. lib. II. & alios. sed illam fortassis, tamquam nimis periculosam, abiecerant. Possem multa notare ad ea quæ sequuntur, de variis generibus fulminum. Sed me, ut verum fateor, ineptiarum piget.

L. ANNÆI SENECAE

B AD LVCILIVM

NATVRALIVM QVÆSTIONVM

LIBER TERTIVS.

Qui est de aquis.

C ON præterit me, Lucili virorum optime, quàm magnarum rerum P R E- fundamenta ponam senex, qui mundum circuire constitui, & caus- FATIO. sas secretaque eius eruere, atque aliis noscenda prodere. Quando tam multa cõsequar? tam sparsa colligam? tam occulta perspiciam? Premit à tergo senectus, & obiicit annos inter vana studia consumptos. tanto magis vrgeamus, & damna ætatis malè exactæ labor farciat. Nox ad diem accedat. Occupationes recidantur: patrimonij longe à domino iacentis cura soluat: sibi totus animus vacet, & ad contemplationem sui saltem in ipso fine respiciat. Faciet, ac sibi instabit, & quotidie breuitatem temporis metietur. Quidquid amissum est, id diligenti vsu præsentis vitæ recolliget. Fidelissimus est ad honesta ex pænitentia transitus. Libet mihi exclamare illum poetæ inelyti versum:

*Tollimus ingentes animos, & maxima paruo
Tempore molimur.* —

D Hoc dicerem, si puer iuuenisve molirer. Nullum enim non tam magnis rebus tempus angustum est. Nunc verò ad rem seriam, grauem, immensam, postmeridianis horis accessimus. Faciamus quod in itinere fieri solet. Qui tardiùs exierunt, velocitate pensant moram. Festinemus, & opus nescio an superabile, magnum certè, sine ætatis excusatione tractemus. Crescit animus, quoties cepti magnitudinem attendit, & cogitat, quantum proposito, non quantum sibi supersit. Consumpsere se quidam, dum acta regum externorum componunt, quæque passi inuicem ausique sunt populi. Quanto satius est, sua mala extinguere, quàm aliena posteris tradere? Quanto potius deorum opera celebrare, quàm Philippi aut Alexandri latrocinia, ceterorum que, qui exitio gentium clari, non minores fuere pestes mortalium, quàm inundatio, quâ planum omne perfusum est; quàm conflagratio, quâ magna pars animantium exaruit? Quemadmodum Hannibal superauerit Alpes, scribunt: quemadmodum confirmatum Hispaniæ cladius bellum Italiæ inopinatus intulerit: infractisque rebus etiam post Carthaginem pertinax, reges pererrauerit, contra Romanos ducem se promittens, etiam sine exercitu quem-

quemadmodum non desierit senex omnibus angulis bellum quærere. adeò sine patriâ A esse pati poterat, sine hoste non poterat. Quanto satius, quid faciendum sit, quàm quid factum sit, quærere; ac docere eos qui sua permiscere fortunæ, nihil stabile ab illâ datum esse, eius omnia fluere aurâ mobilis? nescit enim quiescere, gaudet lætis tristitia substituire, & vtraque miscere. Itaque in secundis nemo confidat, in aduersis nemo deficiat. alternæ sunt vices rerum. Quid exultas? Ista quibus veheris in summum, nescis vbi te relictura sint: habebunt suum, non tuum, finem. Quid iaces? ad imum delatus es: nunc est resurgendi locus. In melius aduersa, in deterius optata flectuntur. Ita concipienda est animo varietas, non priuatarum tantum domuum, quas leuis casus impellit, sed etiam publicarum. Regna ex infimo coorta supra imperantes iacuerunt. Vetera imperia in ipso flore cecidere. Iniri non potest numerus, quàm multa ab aliis fracta sint. nunc cummaximè Deus alia exaltat, alia submittit, nec molliter ponit, sed ex fastigio suo nullas habitura reliquias iactat. Magna ista, quia parui sumus, credimus. Multis rebus non ex naturâ suâ, sed ex humilitate nostrâ magnitudo est. Quid præcipuum in rebus humanis B est? Non classibus maria complectere, nec in rubri maris litore signa fixisse, nec deficiente terrâ ad iniurias aliorum errasse in oceano, ignota quærentem: sed animo omne vidisse, & quâ nulla est maior victoria, vitia domuisse. Innumerabiles sunt, qui vrbes, qui populos habuere in potestate: paucissimi, qui se. Quid est præcipuum? Erigere animum supra minas & promissa fortunæ. Nihil dignum putare quod speres. Quid enim habet dignum, quod concupiscas? qui à diuinorum contemplatione quoties ad humana recideris, non aliter caligabis, quàm quorum oculi in densam umbram ex claro sole redièrunt. Quid est præcipuum? Posse læto animo aduersa tolerare: quidquid acciderit, sic ferre, quasi tibi volueris accidere. Deuissis enim velle, si scisses omnia ex decreto Dei fieri. Flere, queri, ingemere, desciscere est. Quid est præcipuum? Animus contra calamitates fortis & contumax, luxuriæ non aduersus tantum, sed & infestus: nec auidus periculi, nec fugax, qui sciat fortunam non expectare, sed facere: & aduersus vtramque intrepidus inconfususque prodire, nec illius tumultu, nec huius fulgore percussus. Quid est C præcipuum? non admittere in animum mala consilia, puras ad celum manus tollere: nullum petere bonum, quod vt ad te transeat, aliquis dare debet, aliquis amittere: optare, quod sine aduersario optatur, bonam mentem: cetera magno æstimata mortalibus, etiam si quis domum casus attulerit, sic intueri, quasi exitura, quâ venerint. Quid est præcipuum? Altos supra fortuita spiritus attollere: hominis meminisse, vt, siue felix eris, scias hoc non futurum diu: siue infelix, scias hoc te non esse, si non putes. Quid est præcipuum? in primis labris animam habere. Hæc res efficit non è iure Quiritium liberum, sed è iure naturæ. Liber autem est, qui seruitutem effugit sui. Hæc est assidua seruitus, & ineluctabilis, & per diem ac noctem æqualiter premens, sine interuallo, sine commatu. Sibi seruire, grauissima seruitus est: quam discutere facile est, si desieris multa te poscere, si desieris tibi referre mercedem, si ante oculos & naturam tuam posueris & atatem, licet prima sit, ac tibi ipse dixeris: Quid insanio? quid anhelio? quid sudo? quid terram verso? quid forum viso? Nec multo opus est, nec diu. Ad hoc proderit nobis D inspicere rerum naturam. primò discedemus à sordidis, deinde animum ipsum, quo magno summoque opus est, seducemus à corpore. Deinde in oculis exercitata subtilitas, non erit in aperto deterior. Nihil autem est apertius his salutaribus, quæ contra nequitiam

C A P. nostram furoremque discuntur, quæ damnamus, nec ponimus. Quæramus ergo

I. de aquis, & inuestigemus, quâ ratione fiant. Siue, vt ait Ouidius,

Fons erat illimis nitidis argenteus undis:

siue, vt ait Virgilius,

Vnde per ora nouem vasto cum murmure montis

It mare præruptum, & pelago premit arua sonanti:

siue vt apud te, Iunior carissime, inuenio:

Eleus Siculis de fontibus exsilit annis.

si qua ratio aquas subministret: quomodo tot flumina ingentia per diem noctemque decur-

A decurrant : quare alia hibernis aquis intumescant, alia in defectu ceterorum amnium crescāt. Nilum interim seponamus à turbâ, propriæ naturæ & singularis : illi diem suum dabimus, nunc vulgares aquas prosequemur, tam frigidas quàm calentes. In quibus quærendum erit, utrùm calidæ nascantur, an fiant. De ceteris quoque differemus, quas insignes aut sapor, aut aliqua reddit utilitas. Quædam enim oculos, quædam neruos inuant, quædam inueterata & desperata à medicis vitia percurrunt. Quædam medentur vlceribus, quædam interiora fouent potu, & pulmonis ac viscerum querelas leuant. Quædam supprimunt sanguinem : tam varius singulis vsus, quàm gustus est.

- ² Aut stant omnes aquæ, aut fluunt, aut colliguntur, aut varias habent venas. Alia sunt dulces, alia variæ : asperæ quippe interueniunt, falsæ aut medicatæ : ex quibus sulphuratas dicimus, ferratas, aluminosas. Indicat vim sapor. Habent præterea multa discrimina. Primùm tactus : frigidæ calidæque sunt. deinde ponderis : leues & graues sunt. deinde coloris : puræ sunt & turbidæ, cæruleæ, lucidæ. deinde salubritatis : sunt enim salubres & viles, sunt mortiferæ, sunt quæ cogantur in lapidem. Quædam tenues, quædam pingues : quædam alunt, quædam sine vllâ bibentis ope transeunt, ³ quædam haustæ fecunditatem afferunt. Vt stet aqua, aut fluat, loci positio efficit : in deuexo fluit, in plano continetur & stagnat, & aliquando in aduersum spiritu impellitur : tunc cogitur, non fluit. Colligitur ex imbribus : ex suo fonte natua est. Nihil tamen prohibet, eodem loco aquam colligi, & nasci : quod in Fucino videmus, in quem montis circumiecti fluuij deriuantur. Sed & magnæ latentesque in ipso vndæ sunt. itaque etiam cum hiberni defluxère torrentes, faciem suam seruant. Primùm ergo quæramus, quomodo ad continuandos fluminum cursus terra sufficiat, vnde tantum aquarum exeat. Miramur, quòd accessionem fluminum maria non sentiant. Æquè mirandum est, quòd detrimenta exeuntium terra non sentit. Quid est, quod illam sic impleuit, vt præbere tantum ex recondito possit, ac subinde suppleat : Quamcumque rationem reddiderimus de flumine, eadem erit riuorum ac fontium. ⁴ Quidam iudicant, terram
- C** quidquid aquarum emisit, rursus accipere : & ob hoc maria non crescere, quia quod influxit, non in suum vertunt, sed protinus reddunt. Occulto enim itinere subit terras, & palàm venit, secretò reuertitur, colaturque in transitu mare : quod per multiplices anfractus terrarum verberatum, amaritudinem ponit, & prauitatem saporis in tantâ soli varietate exiit, & in sinceram aquam transit. Quidam existimant, quidquid ex imbribus terra concipit, in flumina rursus emitti. Et hoc argumenti loco ponunt, quòd paucissima flumina sunt in his locis, in quibus rarus est imber. Ideò siccas esse aiunt Æthiopiæ solitudines, paucosque inueniri in interiore Africâ fontes : quia feruida cæli natura sit, & panè semper æstiuæ. Squalidæ itaque sine arbore, sine cultore arenæ iacent, raris imbribus sparset, quos statim combibunt. At contrà constat, Germaniam Galliamque, & proximè ab his Italiam, abundare riuus & fluminibus : quia cælo humido vtuntur, & ne æstas quidem imbribus caret. Aduersus hæc multa dici posse vides. Primùm ego tibi vinearum diligens fossor affirmo, nullam pluuiam esse tam magnam, quæ terram vltra decem pedes in altitudinem madefaciat. Omnis humor intra primam crustam consumitur, nec in inferiora descendit. Quomodo ergo potest imber suggere amnibus vires, qui summam humum tingit? Pars maior eius per fluminum alueos in mare aufertur. Exiguum est quod sorbet terra, nec id seruat. Aut enim arida est, & absorbet quidquid in se fufum est : aut satiata, si quid supra desiderium cecidit, excludit. Et ideò primis imbribus non augentur amnes : quia totos in se sitiens terra trahit. Quid quòd quædam flumina erumpunt faxis & montibus? His quid conferent pluuiæ, quæ per nudas rupes deferuntur, nec habent terram cui insideant? Adice, quòd in siccissimis locis putei in altum acti, per ducenùm aut tricenùm pedum spatia, inueniunt aquarum vberes venas, in eâ altitudine, in quam aqua non penetret : vt scias illis non cælestem esse, nec collectitium humorem, sed quod dici solet, viuam aquam. Illo quoque argumento hæc opinio refellitur, quòd quidam fontes in summo montis cacumine redundant. Apparet ergo, illos sursum agi, aut ibi concipi, cum omnis aqua pluuiialis decurrat.

- VIII. Quidam existimant, quemadmodum in exteriori parte terrarum vastae paludes iacent, A magni & nauigabiles lacus, quemadmodum ingenti spatio terrae maria porrecta sunt, infusa vallibus: sic interiora terrarum abundare aquis dulcibus, nec minus illas stagnare, quam apud nos Oceanum, & sinus eius: imò eò latius, quò plus terra in altum patet. Ergo ex illà profundà copiâ isti amnes egeruntur: quos quid miraris si terra detractos non sentiat, cum adiectos maria non sentiant? Quibusdam hæc placet causa.
- IX. Aiunt habere terram intra se cauos recessus, & multum spiritus: qui necessariò frigescit, vmbra graui pressus. Deinde piger & immotus, in aquam, cum se desit ferre, conuertitur. Quemadmodum supra nos mutatio aeris vmbra facit, ita infra terras flumen aut riuum agit. Supra nos stare non potest segnis diu & grauis. Aliquando enim sole tenuatur, aliquando ventis expanditur. Itaque interualla magna imbribus sunt. Sub terrâ verò quidquid est, quod illum in aquam conuertat, idem semper est, vmbra perpetua, frigus æternum, inexercitata densitas: semper ergo præbebit fonti aut flumini causas. Placet nobis terram esse mutabilem. Hoc quoque quidquid effluit, quia non aëre libero concipitur, crassescit, & protinus in humorem conuertitur. Habes primam aquarum sub terrâ nascentium causam. Adieicias etiam licet, quòd fiant omnia ex omnibus. Ex aquâ aër. Ex aëre aqua. Ignis ex aëre. Ex igne aër. Quare ergo non terra fiat ex aquâ, & ex terrâ aqua? quæ si in alia mutabilis est, & in aquam: imò maximè in hanc. Vtraque cognata res est, vtraque grauis, vtraque densa, vtraque in extremum mundi compulsa. Ex aquâ terra fit. Cur non aqua fiat è terrâ? At magna flumina sunt. Cum videris, quanta sunt: rursus ex quanto prodeant, adspice. Rursus miraris, cum labantur affliduè, quædam verò concitata rapiantur, quæ præstò sit illis semper aqua noua. Quid si mireris quòd cum venti totum aër impellant, non deficit spiritus, sed per dies noctesq; æqualiter fluit: nec vt flumina certo alueo fertur, sed per vastum cæli spatium lato impetu vadit? Quid si vllam vndam superesse mireris, quæ superueniat tot fluctibus fractis? Nihil deficit quod in se redit. Omnium elementorum alterni recursus sunt. Quidquid alteri perit, in alterum transit. Et natura partes suas velut in ponderibus constitutas examinat: ne portionum æquitate turbatâ, mundus præponderet. ⁶ Omnia in omnibus sunt. Non tantum aër in ignem transit, sed numquam sine igne est. Detrahe illi calorem: rigescet, stabit, durabitur. Transi aër in humorem: sed nihilominus non sine humore. Et aëra & aquam facit terra: sed non magis vquam sine aquâ est, quam sine aëre. Et ideò facilior inuicem transitus est: quia illis in quæ transeundum est, iam mixta est. Habet ergo terra humorem: hunc exprimit. Habet aëra: hunc vmbra hiberni frigoris densat, vt faciat humorem. Ipsa quoque inmutabilis est in humorem. naturâ suâ vitur.
- XI. Quid ergo, inquis, si perpetuæ sunt causæ, quibus flumina oriuntur, ac fontes: quare aliquando siccantur, aliquando quibus non fuere locis, exeunt? Sæpe motu terrarum itinera turbantur, & ruina interscindit aquas, quæ retentæ novos exitus quarunt, & aliquo impetu faciunt, aut ipsius quassatione terræ aliundè aliò transferuntur. Apud nos euenire solet, vt amisso canali suo flumina prius refundantur: deinde quia perdiderunt viam, faciant hoc, quod accidisse ait Theophrastus ⁷ in Coryco monte, in quo post terrarum tremorem noua vis fontium emerfit. Sed & alios quoque casus interuenire quidam opinantur, qui aliter euocent aquas, aut à cursu suo deiciant, atque auertant. Fuit aliquando aquarum inops ⁸ Hæmus: sed cum Gallorum gens à Cassandro obfessa in illum se contulisset, & siluas cecidisset, ingens aquarum copia apparuit, quas videlicet in alimentum suum nemora ducebant: quibus excisis, humor, qui desit in arbuta consumi, superflusus est. Idem ait & circa Magnesium accidisse. Sed pace Theophrasti dixisse liceat, non hoc est simile veri: quia ferè aquosissima sunt, quacumque vmbrosissima. Quod non eueniret, si aquas arbuta siccarent; quibus alimentum ex proximo est: fluminum verò vis ex intimo manat, vltraque excipitur, quam radicibus euagari licet. Deinde succisæ arbores plus humoris desiderant. Non enim tantum id quo viuant, sed & id quo crescant trahunt. ⁹ Idem ait, circa Arcadiam, quæ vrbs in Cretâ insulâ fuit, fontes & lacus substituisse, quia deserit coli terra, dirutâ vrbe: postea

A postea verò quam cultores receperit, aquas quoque recepisse. Causam siccitatis hanc ponit, quòd obdurerit constricta tellus, nec potuerit imbres inagitata transmittere. Quomodo ergo plurimos videmus in locis desertissimis fontes? Plura denique inuenimus, quæ propter aquas coli cœperunt, quam quæ aquas habere cœperint, quia colebantur. Non enim esse pluuialem hanc aquam, quæ vastissima flumina à fonte statim, magnis apta nauigijs defert, ex hoc intelligas licet, quòd per hiemem æstatemque par est à capite deiectus. Pluuia potest facere torrentem: non potest autem æquali inter ripas suas tenore labentem. Aquam non faciunt imbres, sed excitant. Paullò repetamus XIX

hoc altiùs, si videtur: & scies non habere quod quæris, cum ad veram annium originem accesseris. Flumen nempe fecit copia cursusque aquæ perennis. Ergo si quæris à me, quomodo aqua fiat: interrogabo inuicem, quomodo aër fiat, aut terra. Si rerum elementa sunt quattuor, non potes interrogare vnde aqua sit: quarta enim pars est naturæ. Quid ergo miraris, si rerum naturæ portio tam magna, potest aliud ex se semper XXI

B effundere? Quomodo aër, & ipse quarta pars mundi, ventos & auras mouet, sic aqua riuos & flumina. Si ventus est fluens aër, & flumen est fluens aqua. Satis multum illi virium dedi, cum dixi, elementum est. Intelligis, quod ab illo proficiscitur, non posse deficere. XXII

¹⁰ Aqua, ait Thales, valentissimum elementum est. hoc fuisse primum XXIII

putat, ex hoc surrexissè omnia. Sed & nos quoque aut in eadem sententiâ, aut in vltimâ fumus. Dicimus enim ignem esse, qui occupet mundum, & in se cuncta conuertat. Hunc euandidum considerare, & nihil relinqui aliud in rerum naturâ, igne restincto, quam humorem: in hoc futuri mundi spem latere. Ita ignis exitus mundi est, humor primordium. Miraris annes ex hoc posse exire semper, qui pro omnibus fuit, & ex quo sunt omnia? Hic humor in diductione rerum ad quattas redactus est, sic positus, vt fluminibus edendis sufficere, vt riuus, vt fontibus posset. Quæ sequitur, Thaletis inepta sententia est. Ait enim, terrarum orbem aquâ sustineri, & vehi more nauigij, mobilitateque eius fluctuare, tunc cum dicitur tremere. Non est ergo mirum, si abundat humor ad flumina XXIV

C fundenda, cum mundus in humore sit totus. Hanc veterem & rudem sententiam explode. Nec est quod credas, in hunc orbem aquam subire per rimas & facere sentinam.

Ægyptij quattuor elementa fecere: deinde ex singulis bina, marem & fæminam. Aërem marem iudicant, quâ ventus est: fæminam, quâ nebulosus & iners. Aquam virilem vocant mare: muliebrem omnem aliam. Ignem vocant masculum, quâ ardet flamma: & fæminam, qua lucet innoxius tactu. Terram fortiorem marem vocant, saxa cautesque: fæminæ nomen assignant huic tractabili ad culturam. Mare vnde XXV

est: ab initio scilicet ita constitutum: habet suas venas, quibus impellitur atque æstuat. Quomodo maris, sic & huius aquæ mitioris vasta in occulto via est, quam nullius fluminis cursus exhauriet. Abdita est virium eius ratio. Tantum ex illâ, quantum superfluum sit, emittitur. Quædam ex istis sunt, quibus assentire possumus: ¹¹ sed hoc amplius censeo. Placet naturâ regi terram: & quidem ad nostrorum corporum exemplar, in quibus & venæ sunt & arteriæ: illæ sanguinis, hæ spiritus receptacula. In terrâ XXVI

D quoque sunt alia itinera, per quæ aqua: & alia, per quæ spiritus currit: adeoque illam ad similitudinem humanorum corporum natura formauit, vt maiores quoque nostri aquarum appellauerint venas. Sed quemadmodum in nobis non tantum sanguis est, sed multa genera humoris, alia necessarij, alia corrupti, ac paullò pinguioris, in capite cerebrum, in ossibus medullæ, mucij, saliuæque & lacrimæ, & quiddam additum articulis, per quod citiùs flectantur ex lubrico: sic in terrâ quoque sunt humoris genera complura. Quædam quæ matura durentur. Hinc est omnis metallorum humus, ex quibus aurum argentumque petit auaritia: & quæ in lapidem ex liquore vertuntur. In quibusdam verò locis terra humorque liquefcit: sicut bitumen, & cetera huic similia. Hæc est causa aquarum, secundum legem naturæ, voluntatemque nascentium. Ceterum vt in nostris corporibus, ita in illâ sæpe humores vitia concipiunt: aut ictus, aut quassatio aliqua, aut loci senium, aut frigus, aut æstus corrumpere naturam, & sulphuratio contraxit humorem, qui modò diuturnus est, modò breuis. Ergo vt in corporibus nostris san-

guis, cum percussa vena est, tamdiu manat, donec omnis effluxit, aut donec vena seif. A
fura subfedit, atque interclusit, vel aliqua alia causa retro dedit sanguinem: ita in terra,
solutis ac patefactis venis, riuus aut flumen effunditur. Interest, quantum aperta sit ve-
na, quomodo consumpta aqua sit: modo exsiccat aliquo impedimento, modo coit
velut in cicatricem, comprimitque quam fecerat viam: modo illa vis terrae, quam esse
mutabilem diximus, definit posse alimenta in humorem conuertere: aliquando autem
exhausta replentur: modo per se viribus recollectis, modo aliunde translatis. Saepè enim
inania apposita plenis humorem in se attrahunt. Saepè terra si facilis est, ipsa in tabern
resoluitur, & humescit. Idem euenit sub terrâ, quod in nubibus, vt spissetur, grauiorem-
que, quam vt manere in naturâ suâ possit, gignat humorem. Saepè colligitur toris modo,
tenuis & dispersus liquor, qui ex multis in vnum locis confluit. Sudorem aquileges vo-
cant: quia guttae quaedam vel pressurâ loci eliduntur, vel aestu euocantur. Hic tenuis vn-
da vix fontis sufficit. At ex magnis causis, magnisque conceptibus excidunt aënes, non-
numquam leuiter, si aqua pondere suo se tantum detulit: nonnumquam vehementer B

XVI. & cum sono suo, si illam spiritus intermixtus eiecit. ¹² Sed quare quidam fon-
tes senis horis pleni, senisque sicci sunt? Superuacuum est nominare singula flumina,
quae certis mensibus magna, certis angusta sunt: & occasione singulis quærere, cum pos-
sim eandem causam omnibus reddere. Quemadmodum quartana ad horam venit,
quemadmodum podagra ad tempus respondet, quemadmodum purgatio, si nihil ob-
stitit, statim diem seruat, quemadmodum praestò est ad mensem suum partus: sic aquae
interualla habent, quibus se retrahant, & quibus reddant. Quaedam autem interualla
minora sunt, & ideo notabilia: quaedam maiora, nec minus certa. Et quid hoc mirum
est, cum videas ordinem rerum & naturam per constituta procedere? Hiems numquam
aberrauit. Aestas suo tempore incaluit. Autumnus, verisque, vt solet, facta mutatio est.
Tam solstitium, quam æquinoctium, suos dies retulit. Sunt & sub terrâ minus nota no-
bis iura naturae, sed non minus certa. Crede infra, quidquid vides supra. Sunt & illis
specus vasti, sunt ingentes recessus, & spacia suspensis hinc & inde montibus laxa. Sunt C
abrupti in infinitum hiatus, qui saepe illapsas vrbes receperunt, & ingentem in alto rui-
nam condiderunt. Haec spiritu plena sunt. Nihil enim vsquam inane est, & stagna ob-
fessa tenebris & locis amplis. Animalia quoque illis innascuntur, sed tarda & informia:
vt in aëre caeco pinguique concepta, & ¹³ in aquis torpentibus situ: pleraque ex his cae-
ca, vt talpae & ¹⁴ subterranei mures, quibus deest lumen, quia superuacuum est. ¹⁵ In-
de, vt Theophrastus affirmat, pisces quibusdam locis eruntur. Multa hoc loco

XVII. tibi in mentem venient, quae vtbanè in re incredibili fabulam dicas. Non cum retibus
aliquem, aut cum hamis, sed cum dolabrâ ire piscatum. Exspecto vt aliquis ¹⁶ in mari
venetur. Quid est autem, quare pisces in terram non transeant, si nos maria transimus?
Permutabimus sedes. Hoc miraris accidere. Quanto incredibiliora sunt opera luxuriae,
quoties naturam aut mentitur, aut vincit. In cubili natant pisces: & sub ipsâ mensâ ca-
pitur, qui statim transferatur in mensam. Parum videtur recens nullus, nisi qui in con-
uiuæ manu moritur. ¹⁷ Vitreis ollis inclusi offeruntur, & obseruatur morientium color, D
quem in multas mutationes mors luctante spiritu vertit, alios necant in garo, & con-
diunt viuos. Et sunt qui fabulas putant, piscem viuere posse sub terrâ, & effodi, non ca-
pi. Quam incredibile illis videretur, si audirent natate in garo piscem: & cana causâ
occisum esse super canam, cum multum in deliciis fuit; & oculos, antequam gulam,

XVIII. pauit. Permite mihi, quaestione sepositâ, castigare luxuriam. Nihil est, in-
quis, mullo expirante formosius. Ipsâ colluctatione animam agenti rubor primum, de-
inde pallor suffunditur: quam aequè variatur, & incerta facies inter vitam & mortem
coloris est. Vacatio longa somniculosa inertisque luxuria. Quam serò experrecta, cir-
cumseribi se & fraudari tanto bono sensit. Hoc adhuc tanto spectaculo & tam pulchro
piscatores fruebantur, qui coctum piscem & exanimem in ipso ferculo etiam experiren-
tur. Mirabamur tantum in illis esse fastidium, vt nolent attingere, nisi eodem die ca-
ptum piscem: qui, vt aiunt, saperet ipsum mare. Ideo cursu aduehebatur, ideo gerulis
cum

A cum anhelitu & clamore properantibus dabatur via. Quò peruenere delicia? ¹⁸ Is pro putrido iam piscis affertur, qui non hodie eductus, hodie occisus est. Nescio de re magnâ tibi credere. Ipse oportet mihi credam: huc afferatur, coram me animam agat. Ad hunc fastum peruenit venter delicatorem, ut gustare non possint piscem, nisi quem in ipso conuiuio natantem, palpitantemque viderint. Quantum ad sollertiam luxuriæ pereuntis accidit, tanto subtilius quotidie & elegantius aliquid excogitat furor, vñtata contemnens. Illa audiebamus, Nihil esse melius saxatili mullo. At nunc audimus: Nihil est moriente formosius. Da mihi in manus vas vitreum, in quo exsulet, in quo trepidet. Vbi multum diuque laudatus est, ex illo perlucido viuario extrahitur: tunc ut quisque peritior est, monstrat: Vide quomodo exarserit rubor, omni acrior minio: vide quas per latera venas agat: ecce sanguineum putes ventrem: quam lucidum quiddam, cæruleumque sub ipso tempore effulsit: iam porrigitur & pallet, & in vnum colorem componitur. Ex his nemo morienti amico assidet, nemo videre mortem patris

B sui sustinet, quam optauit. Quotus quisque funus domesticum ad rogam profequitur? Fratrum, propinquorumque extrema hora deseritur: ad mortem nulli concurritur. Nihil enim est illo formosius. Non tempero mihi, quin utar interdum temerariis verbis, & proprietatis modum excedam. Non sunt ad popinam, dentibus, & ventre, & ore contenti: oculis quoque gulosi sunt.

Sed ut ad propositum reuertar, accipe argumentum: magnam vim aquarum in subterraneis occultis, fertilem sædorum situ piscium. Si quando erupit, affert secum immensam animalium turbam, horridam adspici, & turpem, ac noxiam gustu. Certè cum ¹⁹ in Cariâ circa Lorymam urbem talis exsilisset vnda, periire quicumque illos ederant pisces, quos ignoto ante eum diem cælo nouus amnis ostendit. Nec id mirum. Erant enim pingua & differta, ut ex longo otio, corpora: ceterum inexercitata, & in tenebris saginata, & lucis expertia, ex quâ salubritas ducitur. Nasci autem posse pisces in illo terrarum profundo, sic indicium, quòd anguillæ quoque latebrosioribus locis nascuntur: grauis & ipse cibus ob ignauiam, uti-

C que altitudo illas luti penitus abscondit. Habet ergo non tantum venas aquarum terra, ex quibus corruatis flumina effici possunt, sed & amnes magnitudinis vastæ: quorum aliis semper in occulto cursus est, donec aliquo sinu deuorentur; alij sub aliquo lacu emergunt. Iam quis ignorat, esse quædam stagna sine fundo? Quorsus hoc pertinet? Ut appareat, hanc magnis amnibus æternam esse materiam, cuius non tanguntur extrema, sicut fluminum & fontium.

At quate aquis sapor varius? propter quattuor causas. Ex solo prima est, per quod feruntur. Secunda, ex eadem simulatione eius nascitur. Tertia ex spiritu, qui in aquam transfiguratus est. Quarta ex vitio, quod sæpe concipiunt corruptæ per iniuriam. Hæ causæ saporem dant aquis varium: hæ medicaminum potentiam: hæ grauem spiritum, odoremque pestiferum: hæ leuitatem grauitatemque, aut calorem, aut nimium rigorem. Interest, vtrum per loca sulphure, an nitro, an bitumine plena transeant. Hac ratione corruptæ, cum vitæ periculo bibuntur. Hinc illud, de quo Quidius ait:

D *Flumen habent Cicones, quod potum saxea reddit
Viscera, quod tactis inducit marmora rebus.*

Medicamentum est, & eius naturæ habet limum, ut corpora & adglutinet & induret. Quemadmodum Putcolanus puluis, si aquam attingit, saxum est: sic è contrariò, hæc aqua si solidum tetigit, hæret & affigitur. Inde est, quòd res abiectæ in eundem lacum, lapidæ subinde extrahuntur. Quod in Italiâ quibusdam locis euenit, siue virgam, siue frondem demerferis, lapidem post paucos dies extrahis. Circumfunditur enim corpori limus, alliniturque paulatim. Hoc minus videbitur tibi mirum, si notaueris, albumam, & ferè sulphuratam aquam, circa canales suos tubosque durari. Aliquam harum habent causam illi lacus, quos quisquis faucibus hausit, ut idem poëta ait,

Aut furit, aut patitur mirum grauitate soporem.

Similem habet vim mero, sed vehementiorem. Nam quemadmodum ebrietas, donec exsicceetur, dementia est, & nimia grauitate defertur in somnum: sic aquæ huius sulphurea

phurea vis habet quoddam acrius ex aëre noxio virus, quod mentem atque furore mouet, aut sopore opprimit. ²⁰ Hoc habet mali & Lyncestius amnis:

*Quem quicumque parum moderato gutture traxit,
Haud aliter titubat, quam si mera vina bibisset.*

- XXI. ²¹ In quosdam specus qui despexere, moriuntur: tam velox malum est, ut transuolantes aues deiiciat: talis est aër, talis locus, ex quo lethalis aqua distillat. Quod si remissior fuerit aëris & loci pestis, ipsa quoque temperatior noxa, nihil amplius quam tentat nervos, velut ebrietate torpentes. Nec miror, si locus atque aër aquas inficit, similesque regionibus reddit, per quas, & ex quibus veniunt. Pabuli sapor apparet in lacte, & vini vis existit etiam in aceto. nulla res est, quæ non eius à quo nascitur, notas reddat.
- XXII. Aliud est etiam aquarum genus, quod nobis placet cepisse cum mundo. Siue ille æternus est, hoc quoque fuit semper: siue initium aliquod est illi, hoc quoque cum toto dispositum est. Quid sit hoc, quæris? Oceanus, & quodcumque ex illo mare terras intravit. Iudicant quidam flumina quoque, quorum inenarrabilis natura est, cum ipso B mundo traxisse principia, ut Istrum, ut Nilum, vastos amnes, magisque insignes, quam
- XXIII. ut dici possit, eandem illis originem, quam ceteris esse. Hæc est ergo aquarum diuisio, ut quibusdam videtur. Post illam caelestes, quas ex superioribus nubila eiiciunt. Ex terrenis alia sunt, ut ita dicam, supernatantes, quæ in summâ humo repunt: alia abditæ, quarum reddita est ratio.
- XXIV. Quare quædam aquæ caleant, quædam etiam ferueant in tantum, ut non possint esse vsui, nisi aut in aperto euanescere, aut mixturâ frigidæ intepuere, plures causæ redduntur. Empedocles existimat ignibus, quos multis locis terra opertos tegit, aquam calefcere, si subiecti sunt solo, per quod aquis transcurfus est. Facere solemus ²² dracones & miliaria & complures formas, in quibus aëre tenui fistulas struimus, per decliue circumdatas: ut sæpe eundem ignem ambiens aqua per tantum fluat spatij, quantum efficiendo calori sat est. Frigida itaque intrat, effluit calida. Idem sub terrâ Empedocles existimat fieri: quem non falli credent ij, quibus balnearia sine igne calefiunt. Spiritus in illâ feruens loco æstuanti infunditur. Hic per tubos lapsus, non aliter quam igne subdito, parietes & vasa balnei calefacit. Omnis denique frigida transitu mutatur in calidam: nec trahit saporem euaporatio, quia clausa perlabitur. Quidam existimant, per loca sulphure plena exeuntes vel introeuntes aquas, calorem beneficio materiæ, per quam fluunt, trahere: quod ipso odore gustuque testantur. Reddunt enim qualitatem eius, quâ caluerunt, materiæ. Quod ne accidere mireris, viuæ calci aquam infunde, feruebit.
- XXV. Quædam aquæ mortiferæ sunt, nec odore notabiles, nec sapore. ²³ Circa Nonacrin in Arcadiâ Styx appellata ab incolis, aduenas fallit: quia non facie, non odore suspecta est: qualia sunt magnorum artificum venena, quæ deprehendi nisi morte non possunt. Hæc autem, de quâ paullo antè retuli, aqua, summâ celeritate corrumpit: nec remedio locus est, quia protinus hausta duratur: nec aliter quam gypsum sub humore constringitur, & alligat viscera. ²⁴ Est autem noxia aqua in Thessaliâ circa Tempe, quam & feræ & pecus omne deuitat: per ferrum & æs exit: tanta vis illi inest, etiam dura molliendi: nec arbuta quidem vlla alit, & herbas D necat. Quibusdam fluminibus vis inest mira. ²⁵ Alia enim sunt, quæ pota inficiunt greges ouium: intraque breue tempus, quæ fuere nigra, albam ferunt lanam: quæ albæ venerant, nigrae abeunt. Hoc etiam in Bœotiâ amnes duo efficiunt: quorum alteri ab effectu Melas nomen est: uterque ex eodem lacu exeunt, diuersa facturi. In Macedoniâ quoque, ut ait Theophrastus, est flumen, ad quod qui facere albas oues volunt, adducunt. Quod ut diutius potauere, non aliter quam infectæ mutantur. At si illis lanâ opus fuerit pullâ, paratus gratuitus infector est: ad Ceronem eundem gregem appellant. Auctores novos habeo, esse in Galatiâ flumen, quod idem in omnibus efficiat: esse in Cappadociâ, quo pota equis, nec vlli prætereâ animali, color mutatur, & spargitur albo cutis. Quosdam lacus esse, qui nandi imperitos ferant, notum est. Erat in Sicilia, est adhuc in Syriâ stagnum, in quo natant lateres, & mergi proiecta non possunt, licet grauia sint. Huius rei palam causa est. quamcumque vis rem expende, & contra aquam statue, dum-

Adummodo vtriusque par sit modus: si aqua grauior est, leuiorem rem, quam ipsa est, ferret, & tanto supra se extollet: quanto erit leuior, grauiora descendunt. At si aqua, & eius rei quam contra pensabis, par pondus erit: nec pessum ibit, nec exstabit, sed æquabitur aqua: & natabit quidem, sed pænè merfa, ac nullâ eminens parte. Hoc est cur quaedam tigna supra aquam, pænè tota efferantur: quaedam ad medium submerfa sint, quaedam ad æquilibrium aqua descendunt. Namque cum vtriusque pondus par est, neutraque res alteri cedit; grauiora descendunt, leuiora gestantur. Graue autem & leue est, non æstimatione nostrâ, sed comparatione eius quo vehi debet. Itaque vbi aqua grauior est hominis corpore, aut faxi, non finit id quo non vincitur, mergi. Sic euenit, vt in quibusdam stagnis ne lapides quidem pessum eant. de solidis & duris loquor. Sunt enim multi pumicosi & leues, ex quibus quæ constant²⁶ insulæ, in Lydiâ natant. Theophrastus est auctor. Ipse ad Curylias natantem insulam vidi. Alia in Vadimonis lacus vehitur, alia in lacu Stationési. Curyliarum insula & arbores habet, & herbas nutrit, tamen aqua
B sustinetur: & in hanc atque illam partem non tantum vento impellitur, sed & aurâ. Nec vniquam illi per diem & noctem in vno loco statio est: adeo mouetur leui flatu. Huic duplex causa est. Aqua grauitas medicata, & ob hoc ponderosa; & ipsius insula materia vegetabilis, quæ non est corporis solidi, quamuis arbores alat. Fortasse enim leues truncos, frondesque in lacu sparsas pinguis humor apprehendit, ac vinxit. Itaque etiam si qua in illâ saxa sunt, inuenies exesa & fistulosa: qualia sunt quæ duratus humor efficit, vtiq; circa medicatorum fontium riuos: quæ vbi purgamenta aquarum coaluerunt, ex spumâ solidantur. Necessariò leue est, quod ex ventoso inaniq; concretum est. Quorundam causa non potest reddi, quare aqua Nilotica fecundiores feminas faciat, adeo vt quarundam viscera longâ sterilitate præclusa, ad conceptum relaxauerit: quare quaedam in Lyciâ aqua conceptum faminarum custodiant, quas solent petere, quibus parum tenax vulua est. Quod ad me attinet, pono ista inter temerè vulgata. Creditum est, quasdam aquas scabiem adferre corporibus, quasdam vitiliginem,
C & scadam ex albo varietatem, siue infusa siue pota sit. quod vitium dicunt habere aquam ex rore collectam. Quis non grauissimas esse aquas credat, quæ in crySTALLUM coeunt? Contra autem est. tenuissimis enim hoc euenit, quas frigus ob ipsam tenuitatem facillimè gelat. Vnde autem fiat eiusmodi lapis, apud Græcos ex ipso nomine apparet: *κρύσταλλον* enim appellant æquè hunc perlucidum lapidem, quam illam glaciem, ex quâ fieri creditur. Aqua enim caelestis minimum in se terreni habens, cum induruit, longioris frigoris pertinaciâ spissatur magis ac magis: donec omni aëre excluso in se tota compressa est, & humor qui fuerat, lapis effectus est. Ætate quaedam flumina au- XXVI.
 gentur, ²⁷ vt Nilus: cuius aliâs ratio reddetur. Theophrastus est auctor, in Ponto quoque quosdam amnes crescere tempore æstiuo, quattuor autem esse iudicant causas. Aut quia tunc maximè in humorem mutabilis terra est: aut quia maiores in remoto imbres sunt, quorum aqua per secretos cuniculos reddita, tacitè suffunditur. Tertia, si crebrioribus ventis ostium cæditur, & reuerberatur fluctu, amnis restitit: qui crescere videtur,
D quia non effunditur. Quarta ratio est siderum. Hæc enim quibusdam mensibus magis vrgent, & exhauriunt flumina: cum longius recesserunt, minus consumunt, atque trahunt. Itaque quod impendio solebat, id incremento accedit. Quaedam flumina palam in aliquem specum decidunt, & sic ex oculis auferuntur: quaedam consumuntur paulatim, & intercidunt: eadem ex interuallo reuertuntur, recipiuntque & nomen & cursum. Causa manifesta est, sub terrâ vacat locus. Omnis autem humor naturâ ad inferius, & ad inane defertur. Illò itaque recepta flumina cursus egere secreto: sed cum primum aliquid solidi, quod obstaret, occurrit, præruptâ parte, quæ minus ad exitum repugnabat, repetiere cursum suum.

²⁶ Sic vbi terreno Lycus est epotus hiatu,
 Existit procul hinc, alioque renascitur ore.
 Sic modo combibitur, tacito modo gurgite lapsus,
 Redditur Argolicis ingens Erasimus in vndis.

Idem & in Oriente Tigris facit: absorbetur, & desideratus diu, ²⁹ tandem longè remoto loco, non tamen dubius, an idem sit, emergit. Quidam fontes certo tempore purgamenta cieciant: ³⁰ vt Aréthusa in Siciliâ, quintâ quaque ætate per Olympia. Inde opinio est, Alphæon ex Achaiâ eò vsque penetrare, & agere sub mare cursum, nec antè quàm in Syracusano littore emergere. Ideoque iis diebus quibus Olympia sunt, victimarum sterces secundo traditum flumini illuc redundare. Hoc & à te traditum est in poëmate, Lucili carissime, & à Virgilio qui alloquitur Aréthusam:

Sic tibi cum fluctus subter labere Sicanos,

Doris amara suam non intermisceat undam.

Est in Chersoneso Rhodiorum fons, qui post magnum interuallum temporis, facta quædam turbidus ex intimo fundat, donec liberatus eliquatusque est. Hoc quibusdam locis fontes faciunt, vt non tantum lutum, sed folia, testasque, & quidquid putre iacuit, expellant: vbique autem facit mare: cui hæc natura est, vt omne inmundum stercorofumque littoribus impingat. Quædam verò partes maris id certis temporibus faciunt: **B** vt ³¹ circa Messaniam & Mylas fimo quiddam simile, turbulentum in littus mare profert, feruetque & æstuat, non sine odore fædo. Vnde illic stabulare Solis boues, fabula est. Sed difficilis ratio est quorundam: vtique inibi tempus eius rei, de quâ quaritur, inobseruatum & incertum est. Itaque proxima quidem inueniri, & vicina non potest causâ, ceterum publica est illa. Omnis aquarum stantium clausurarumque natura se purgat. Nam in his quibus cursus est, non possunt vitia consistere, quæ secunda vis defert & exportat. Illæ quæ non emittunt quidquid infedit, magis minusve æstuant. Mare verò cadauera, stramentaque, & naufragorum reliquiis similia, ex intimo trahit, nec tantum tempestate fluctuque, sed tranquillum quoque placidumque purgatur. **C** Sed **xxvii.** monet me locus, vt quæram, cum fatalis dies diluuij venerit, quemadmodum magna pars terrarum vndis obruatur. Verum Oceani viribus fiat, & externum in nos pelagus exurgat: an crebri sine intermissione imbres, & elisâ ætate hiems pertinax, immensam vim aquarum ruptis nubibus deiiciat. An flumina tellus largius fundat, aperiatque fontes novos: aut non sit vna tanto malo causâ, sed omnis ratio consentiat, & simul imbres **D** cadant, flumina increpant, maria sedibus suis excita percurrant, & omnia vno agmine ad exitium humani generis incumbant. Ita est. Nihil difficile est naturæ, vtique vbi in finem sui properat. Ad originem rerum parçè vitur viribus, dispensatque se incrementis fallentibus: subito ad ruinam toto impetu venit. Quàm longo tempore opus est, vt conceptus ad puerperium perducatur infans? quantis laboribus tener educatur? quàm diligenti nutrimento obnoxium nouissimè corpus adolescit? at quàm nullo negotio soluitur? Vrbes constituit ætas: hora dissoluit. Momento fit cinis: diu filia. Magnâ tutelâ stant ac vigent omnia: citò ac repente dissiliunt. Quidquid ex hoc statu rerum natura flexerit, in exitium mortalium satis. Ergo cum affuerit illa necessitas temporis, multa simul fata causas mouent: nec sine concussione mundi tanta mutatio est, vt quidam putant, inter quos Fabianus est. Primò immodici cadunt imbres, & sine vllis folibus triste nubilo cælum est: nebulaque continua, & ex humido spissaque caligine, numquam exsiccantibus ventis. Inde vitium satis, & fegetum sine fruge surgentium marcor. Tunc corruptis quæ feruntur manu, palustris omnibus campis herba succrescit: mox iniuriam & validiora sensere. Solutis quippe radicibus, arbuta procumbunt & vitis, atque omne virgultum non tenetur solo, quod molle fluidumque est: iam nec gramina aut pabula leta aquis sustinet, fame laboratur, & manus ad antiqua alimenta porrigitur: quare ilex & quercus excutitur, & quæcumque in his arduis arbor commissurâ astricta lapidum stetit. Labant ac madent tecta, & in imum vsque receptis aquis fundamenta desidunt, ac tota humus stagnat, frustra titubantium fulcra tentantur. Omne enim fundamentum in lubrico figitur, & lutosâ humo nihil stabile est. Postquam magis magisque nimbis ingruunt, & congestæ sæculis tabuerunt niues, deuolutus torrens altissimis montibus rapit siluas malè hærentes, & saxa reuolutis remissa compagibus rotat. Abluit villas, & intermixtos ouium greges deuehit, vulsisque minoribus tectis, quæ in transitu abduxit, tandem

A tandem in maiora violentus oberrat. Vrbes, & implicitos trahit incenibus suis populos, ruina an naufragium querantur, incertos: adeo simul, & quod opprimeret, & quod mergeret, venit. Auctus deinde processu aliquo in se torrentibus raptis plana passim populatur. Nouissimè ruinâ magnâ gentium clarus onustusque diffunditur. Flumina verò suapte naturâ vasta, & tempestatibus raptâ, alueos relinquunt. Quid tu esse Rhodanum, quid putas Rhenum atque Danubium, quibus torrens etiam in canali suo cursus est, cum superfusi nouas sibi fecere ripas, ac scissâ humo simul excessere alueo? Quantâ cum præcipitatione voluntur, vbi per campestria fluens Rhenus, ne spatio quidem languidus, sed latissimè velut per angustum aquas implet? Cumque Danubius non iam radices, nec media montium stringit, sed iuga ipsa sollicitat, ferens secum madefacta montium latera, rupesque deiectas, & magnarum promontoria regionum, quæ fundamentis laborantibus à continente recesserunt. Deinde non inueniens exitum (omnia enim sibi ipse præcluserat) in orbem redit, ingentemque terrarum ambitum atque vrbium vno vortice inuoluit. Interim permanent imbres, sic cælum grauius, ac sic diu malum ex malo colligit. Quod olim fuerat nubilum, nox est: & quidem horrida & terribilis, intercussu luminis diri. crebra enim micant fulmina, procellæ quatunt mare: tunc primum auctum fluminum accessu, & sibi angustum, iam promouet littus: non continetur suis finibus, sed prohibent exire torrentes, aguntque fluctus retrò: pars tamen maior, ut maligno ostio retenta, restagnat, & agros in formam vnius lacus redigit. Iam omnia, quæ prospici potest, aquis obsidentur. Omnis tumultus in profundo latet, & immensa vbiq; altitudo est: tantum in summis montium iugis vada sunt. In eâ excelsissima cum liberis coniugibusque fugere, actis ante se gregibus: direptum inter miseros commercium ac transitus: quoniam quidquid submissius erat, id vnda compleuit. Editissimis quibusque adhaerebant reliquæ generis humani: quibus in extrema perductis, hoc vnum solatio fuit, quod transferat in stuporem metus. non vacabat timere mirantibus: ne dolor quidem habebat locum. Quippe vim suam perdit in eo, qui vltra sensum mali miser est. Ergo insularum modo eminent montes, & sparsas Cycladas augent, ut ait ille

poëtarum ingeniosissimus egregiè, sicut illud pro magnitudine rei dixit:

Omnia pontus erat: deerant quoque littora ponto.

nisi tantum impetum ingenij & materiae ad pueriles ineptias reduxisset.

Nat lupus inter oues, fuluos vehit vnda leones.

Non est res satis sobria, lasciuire deuorato orbe terrarum. Dixit ingentiâ, & tantæ confusionis imaginem cepit, cum dixit:

Exspatiata ruunt per apertos flumina campos.

— Presæque labant sub gurgite turres.

Magnificè hoc, si non curauit, quid oues & lupi faciant. Natari autem in diluio & in illâ rapinâ potest? aut non eodem impetu pecus omne, quo raptum erat,mersum est? Concepisti imaginem quantam debebas, obrutis omnibus terris, cælo ipso in terram ruente. Perfer. Scies, quid deceat, si cogitaueris orbem terrarum natari. Nunc ad propositum reuertamur. Sunt qui existiment, immodicis imbris vexari terras posse, xxviii. non obrui. Magno impetu magnâ ferienda sunt. Faciet pluuia fegetes malas, fructum grandæ decutiet, intumescunt riuus flumina: sed resident. Quibusdam placet moueri mare, & illinc causam tantæ cladis accersi. Non potest torrentium, aut imbrum, aut fluminum iniuriâ fieri tam grande naufragium. Vbi instat illa pernicietas, mutarique genus humanum placuit, fluere assiduos imbres, & non esse modum pluuiis concesserim: superpressis aquilonibus, & flatu ficiore: austris nubes & imbres & amnes abundare.

— Sed adhuc in damna profectum est.

Sternuntur segetes, & deplorata colonis

Vota iacent, longique perit labor irritus anni.

Non lædi debent terræ, sed abscondi. Denique cum per ista prolusum est, crescunt maria, sed super solitum, & fluctum vltra extremum tempestatis maximæ vestigium mittunt. Deinde à tergo ventis surgentibus, ingens æquor euoluunt, quod longè à conspectu litto-

littoribus frangitur. Deinde ubi littus bis terque prolatum est, & pelagus in alieno con- A
stitit, velut admoto malo cominus procurrit aestus ex imo recessu maris. Nam ut aëris
ut aetheris, sic huius elementi larga materia est, multoque in abdito plenior. Hac fatis
mota, non aestu, (nam aestus fati ministerium est) attollit vasto sinu fretum, agitque an-
te se. Deinde in miram altitudinem erigitur: & illis tutis hominum receptaculis super-
est. Nec id aquis arduum est, quoniam aequo terris fastigio ascenderet. Si quis excelsa
perlibret, maria paria sunt. Nam par undique sibi ipsa tellus est. Caua & plana undique
inferiora sunt. Sed istis adeo in rotundum orbis aequatus est, in parte autem eius & ma-
ria sunt, quae in vnus aequalitatem pilae coeunt. Sed quemadmodum campos intuentem,
quae paullatim deuexa sunt, fallunt: sic non intelligimus curuaturas maris, & videtur
planum quidquid apparet. at illud aequale terris est. Ideoque ut effluat, non magna mole
se tollit: dum fatis est illi, ut supra paria veniat, leuiter exurgere: nec a litore ubi in-
ferius est, sed a medio, ubi ille cumulus est, defluit. Ergo ut solet aestus aequinoctialis,
sub ipsum lunae solisque coitum, omnibus aliis maior undare: sic hic qui ad occupandas B
terras emittitur, solitis maximisque violentior, plus aquarum trahit: nec antequam su-
pra cacumina eorum, quos perfusus est, montium creuit, deuoluitur. Per centena mil-
lia quibusdam locis aestus excurrit innoxius, & ordinem seruat. Ad mensuram enim cre-
scit, iterumque decrescit. At illo tempore solutus legibus, sine modo fertur. Quam ratio-
ne, inquis? Eadem, qua conflagratio futura est. Vtrunque fit, cum Deo visum ordiri me-
liora, vetera finire. Aqua & ignis terrenis dominantur. Ex his ortus, & ex his interitus
est. Ergo quandoque placere res nouae mundo, sic in nos mare emittitur desuper, ut
xxix. feruor ignis, cum aliud genus exitij placuit. Quidam existimant terram quoque
concuti, & disrupto solo noua fluminum capita detegere, quae amplius ut è pleno profun-
dant. Berosus, qui Belum interpretatus est, ait cursu ista siderum fieri: & adeo quidem
id affirmat, ut conflagrationi atque diluuiio tempus assignet: arsura enim terrena contem-
dit, quando omnia sidera, quae nunc diuersos agunt cursus, in Cancrum conuenerint, sic
sub eodem posita vestigio, ut recta linea exire per orbis omnium possit: inundationem C
futuram, cum eadem siderum turba in Capricornum conuenerit. Illic solstitium, hic bru-
ma conficitur. Magnae potentiae signa: quando in ipsa mutatione anni momenta sunt.
Et istas ego receperim causas (neque enim ex vno est tanta pernicies) & illam quae in con-
flagratione nostris placet, huc quoque transferendam puto: siue anima est mundus, siue
corpus: naturam gubernante, ut arbores, ut sata, ab initio eius usque ad exitum quidquid
facere, quidquid pati debeat, inclusum est: ut in semine omnis futuri ratio hominis
comprehensa est. Et legem barbarae & ceterorum nondum natus infans habet. totius enim
corporis, & sequentis aetatis in partu occultoque lineamenta sunt. Sic origo mundi, non
minus solem & lunam, & vices siderum, & animalium ortus, quam quibus mutaren-
tur terrena, continuit. In his fuit inundatio, quae non secus quam hiems, quam aestas, le-
ge mundi venit. Itaque non pluuia istud fiet, sed pluuia quoque: non incursum maris, sed
maris quoque incursum: non terrae motu, sed terrae quoque motu. Omnia adiuuabunt na-
turam, ut naturae constituta petagantur. Maximam tamen causam, ad se inundandam, D
terra ipsa praestabit: quam diximus esse mutabilem, & solui in humorem. Ergo quan-
doque erit terminus rebus humanis, cum partes eius interire debuerint, abolerive fundi-
tus tota, ut de integro tota, rudes innoxiaeque generentur: nec supersit in deteriora ma-
gister: plus humoris, quam semper fuit, fiet. Nunc enim elementa ad id, quod debetur,
pensa sunt. Aliquid oportet alteri accedat, ut quae libramento stant, inaequalitas turbet.
Accedet humori. Nunc enim habet quod ambiat terras, non quod obruat. Quidquid illi
accesserit, necesse est in alienum locum exundet. Undare ergo terra debet, ut validiori in-
firma succumbat. Incipiet ergo putrescere, dehinc laxata ire in humorem, & affluua ta-
be defluere. Tunc exsiliunt sub montibus flumina, ipsosque impetu quatiant: inde auram
tacitam manabunt. Solum omne aquas reddet, summi scaturient montes: quemadmo-
dum in morbum transeunt sana, & vlceri vicina consentiunt: ut quaeque proxima ter-
ris fluentibus fuerint, eluentur, stillabunt, & deinde current, & hiante pluribus locis
faxo,

A saxo, per fretum salient, & maria inter se component. Nihil erunt Hadriatici, nihil Siculi æquoris fauces, nihil Charybdis, nihil Scylla. Omnes nouum mare fabulas obruct, & hic qui terras cingit Oceanus extremas, veniet in medium. Quid ergo est? nihilominus tenebit alienos menses hiems, æstas prohibebitur, & quodcumque terras sidus exsiccat, compresso ardore cessabit. Peribunt tot nomina, Caspium & rubrum mare, Ambracij & Cretici sinus, Propontis & Pontus. Peribit omne discrimen. Confundetur quidquid in suas partes natura digessit. Non muri quemquam, non turres tuebuntur. Non proderunt templa supplicibus, nec urbium summa: quippe fugientes vnda præueniet, & ex ipsis arcibus deferet. Alia ab occasu, alia ab oriente concurrent: vnus humanum genus condet dies. Quidquid tam longa fortunæ indulgentia excoluit, quidquid supra ceteros extulit, nobilia pariter atque adornata, magnarumque gentium regna pessumdabit.

Sunt omnia, vt dixi, facilia naturæ: vtique quæ à primo facere constituit, ad quæ xxx. non subito, sed ex denunciato venit. Iam autem à primo die mundi, cum in hunc habitum ex informi vnitatem discederet, quando mergerentur terrena, decretum est: & ne sit quandoque velut in nouo opere, dura molitio, olim ad hæc maria se exercent. Non vides, vt fluctus in littora, tamquam exiturus, incurrat? Non vides, vt æstus fines suos transeat, & in possessionem terrarum mare inducat? Non vides, vt illi perpetua cum claustris suis pugna sit? Quis porro istinc, vnde tantum tumultum vides, metus est è mari, & magno impetu erumpentibus fluuiis? Vbi non humorem natura disposuit, vt vndique nos, cum voluisset, aggredi posset? Mentior, nisi eruentibus terram humor occurrit, & quoties nos auaritia aut defodit, aut aliqua causa penetrare altius cogit, eruendi finis vnda est. Adice nunc, quod immanes sunt in abdito lacus, & multum maris conditi, multum fluminum per opera labentium. Vndique ergo erunt causæ diluuii, cum aliæ aquæ subfluunt terras, aliæ circumfluunt, quæ diu coercitæ vincent, & amnes annibus iungent, paludibus stagna. Omnium tunc mare ora fontium implebit, & maiore hiatu soluet. Quemadmodum corpora nostra ad egestum venter exhaurit, quemadmodum cuncta in sudorem vires: ita tellus liquefiet, & aliis causis quiescentibus, intra se, quo mergatur, inueniet: sic magna omnia coitura crediderim. Nec erit longa mora exitij. Tentatur diuelliturque concordia, cum semel aliquid ex hac idoneâ diligentia remiserit mundus: statim vndique ex aperto supernè, ex abdito ab imo aquarum fiet irruptio. Nihil est tam violentum & incontinens sui, tam contumax, infestumque retinentibus, quam magna vis vndæ: vretur libertate permisâ, & iubente naturâ, quæ scindit circuitque, complebit. Vt ignis diuersis locis ortus, citò miscet incendium, flammis coire properantibus: sic momento redundantia maria se committent. Nec ea semper licentia vndis erit: sed peracto exitio generis humani, extinctisque pariter feris, in quarum homines ingenia transferant, iterum aquas terra sorbebit: natura pelagus stare, aut intra terminos suos furere coget: & reiectus è nostris sedibus, in sua secreta pelletur Oceanus: antiquus ordo reuocabitur. Omne ex integro animal generabitur, dabiturque terris homo inscius scelerum, & melioribus auspiciis natus. Sed illis quoque innocentia non durabit, nisi dum noui sunt. Citò nequitia subrepat: virtus difficilis inuentu est, rectorum ducemque desiderat. Etiam sine magistro vitia discuntur.

M. A N.

M. ANTONII MURETI^A
AD LIBRUM TERTIUM
NATURALIUM SENECÆ
QUESTIONVM, NOTÆ.

AD PROOEMIUM. 1. DEVS
ALIA EXALTAT, ALIA SVBMITTIT.]
Hoc Aesopus quasi proprium Dei opus esse
respondit. Et notum est illud Hesiodi,

Ρέα μὲρ γὰρ βελίασι, ρέα δὲ βελιάοντα χαλεπήει,
Ρέα δ' ἀρίηλον μινύθει, καὶ ἀδῆλον ἀέξει
Ζῆος ὑψιφρεμέτης, ὅς ὁ πῆρτατα δ' αἵματα ναίει.

AD CAP. II. 2. AVT STANT OMNES
AQVAE, AVT FLVNT, AVT COLLIGVNTVR.]
Prima divisio aquarum. Τῶν ὑδάτων τὰ μὲρ τὰσι-
μα, τὰ δὲ ρυτὰ, τὰ δὲ συλλογιαία.

3. QVÆDAM HAVSTÆ FOECVNDITATEM
ADFERVNT.] Theophrastus libro IX. περὶ φυτῶν,
Ἐναχοῦ μὲρ γὰρ φασὶ τὸ ὑδὼρ παιδόγονον εἶναι γυ-
ναῖξιν, ὡς αἰὲρ καὶ ἐν Θηαπιάσι, Ἐναχοῦ δὲ ἀγρον ὡς
ἐν Πυρᾷ. Plinius libro XXI. Thespiarum fons
conceptus mulieribus representat. Item in Arca-
diâ flumen Elatum. Cultodit autem partum Li-
nus fons in eadem Arcadiâ, abortusque fieri non
patitur. E diverso in Pyrâ flumen quod Aphro-
disium vocant, sterilis facit. Solinus in capite de
Siciliâ: Ibi & fontes duo. Alterum si sterilis sum-
perit, fecunda fiet: alterum si fecunda hauserit,
vertitur in sterilitatem.

AD CAP. V. 4. QVÏDAM IVDICANT.]
De causâ & origine fluviorum ac fontium videndus
Aristoteles cap. XIII. libri I. Meteorologicon.

AD CAP. X. 5. FIVNT OMNIA EX OM-
NIBVS.] Vide eundem Aristotelem capite quarto
libri II. περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς.

6. OMNIA IN OMNIBVS SVNT.] Vetus di-
ctum Anaxagoræ, πᾶν ἐν παντὶ μέμνηται.

AD CAP. XI. 7. IN CORICO MONTE.]
Plinius, In Coryco monte amnis erupit, post-
quam cœptus est coli.

8. HÆMVS.] Hac de re ita idem Plinius: Na-
scuntur fontes decilis plerumque filius, quos ar-
borum alimenta consumebant: sicut in Hæmo,
obsidente Gallos Cassandro, cum valli gratiâ fil-
ias cecidissent.

9. IDEM AIT CIRCA ARCADIAM.] Plinius:
Et coli moueriq; terram, callumque summæ cu-
tis solui, aquarum interest. Proditur certe in Cre-
tâ expugnato oppido, quod vocabatur Arcadia,
cessasse fontes, amneq; qui in eo situ multi erant.
Rursus condito, post sex annos emeruisse, uti que-
que cœpissent partes coli.

AD CAP. XIII. 10. AQVA, AIT THA-
LES.] Aquam principium rerum omnium esse

tradiiit Thales, ut auctor est Aristoteles libro primo
maiore ἧς μετὰ τὰ φυσικά. Eandem putabant
fuisse sententiam vetustissimorum poetarum, quos il-
li Theologos vocabant. Nam & eodem respexisse Ho-
merum illo versu,

Ὠκεανὸν τε θεῶν γένεσιν, καὶ μετέα Τηθύον.
& cum Odysseas ἦ, Neptunum ab Ione ipso vocari
facit deorum antiquissimum & optimum.

AD CAP. XV. 11. SED HOC AMPLIVS
CENSEO.] Senatorium loquendi genus: cum qui
sententiam dicturus erat, probabat quidem que ab
aliis dicta erant, sed addebat aliquid etiam de suo.

AD CAP. XVI. 12. SED QVARE QVI-
DAM FONTES SENIS HORIS PLENI, SENISQVE
SICCI SVNT?] Huic simile quiddam de Dodoneo
fonte scriptum reliquit Plinius libro II. Meridie,
inquit, semper deficit: quâ de causâ anapaume-
non vocant. Mox increfescens ad medium noctis
exuberat: ab eo rursus sensim deficit. Paulo post
addit, fontes esse calidos contra Timanum amnem,
qui pariter cum aestu maris crescant, minuunturve.
Vide que de fonte Comensi scribit Plinius Cæcilianus
epistolâ ultimâ libri quarti: que eadem & Plinius
auunculus, sed breuius, tradiderat.

13. ET IN AQVIS TORPENTIBVS SITV.]
Male in aliis libris, facta.

14. SVBTERRANEI MYRES.] Ita veteres libri,
non, ut alij, vermes.

15. INDE, VT THEOPHRASTVS AFFIRMAT,
PISCES QVIBVS DAM LOCIS ERVNTVR.] Hunc
ipsum, ut opinor, Theophrasti locum citat Athenæus
principio libri octavi, Plinius etiam copiosius capite
LVII. libri noni.

AD CAP. XVII. 16. IN MARI VENE-
TVR.] Multò hæc scriptura melior, quàm illa vul-
gata, in man versetur.

17. VITREIS OLLIS INCLVSI OFFERVN-
TVR.] De his ipsis deliciis vide que scribit Plinius
libro nono.

AD CAP. XVIII. 18. IS PRO PVTRI-
DO.] Totus hic locus quanto melius in veteribus,
quàm in vulgatis libris legatur, cupio ex collatione
cognosci. Ita enim scriptum est in illis: Is pro putri-
do iam piscis est, qui hodie eductus, & cetera, &
paullò post: Ut gustare possint, nisi quem. Vox pi-
scem redundat. de nullo enim tantum loquitur.

AD CAP. XIX. 19. IN CARIA CIRCA
LORVMA VRBEM.] Ita iam pridem legendum
docuit

A docui capite septimo libri duodecimi Variarum lectionum: idq. ex libro veteri, Strabone, Mela, Plinio, Ptolemaeo. Mentio eius oppidi est apud Lium libro xxxvii.

AD CAP. XX. 20. HOC HABET MALI LYNCESTIVS AMNIS.] Ita legendum ex veteri libro & ex historia. Theopompus ἐν Λυχνύσῳ φησὶ ἀπὸ τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ ἐπὶ τῆς ἑσπέρης ἐξέρχεται, τοῦ δὲ ἀνορθῶς μὲν ὄντος αἰῶνος. Athenaeus libro xi. Meminit & Vitruvius, & Plinius, & Oribasius.

AD CAP. XXI. 21. IN QVOSDAM SPECVS.] Noti sunt Virgiliani versus de Averno. Spelunca alta fuit, vastoq. immanis hiatus, Serpea, tuta lacu nigro, nemorumq. tenebris: Quam super haud vllæ poterant impunè volantes

B Tendere iter pennis. talis sese halitus atris
Faucibus effundens supeta ad cœuxa ferebat.

AD CAP. XXIII. 22. DRACONES ET MILIARIA.] Vtraque vasa sunt ad aquam calefaciendam. Dracones à figurâ dicti. Miliariorum & apud iuris auctores, & apud alios mentio.

AD CAP. XXV. 23. CIRCA NONAGRIN.] Vitruvius: Itē est in Arcadiâ Nonacris nominata terrę regio, quæ habet in montibus è saxo stillantes frigidissimos humores. Hæc autem aqua ἑνὸς ὕδατος nominatur, quam neque argenteum, neque æneum, neque ferreum vas potest sustinere: sed defluit & dissipatur. Conseruare autem eam & continere nihil aliud potest, nisi mulina vngula, quæ etiam memoratur ab Antipatro in pro-uinciam, ubi erat Alexander, per Iollam filium perlata esse, & ab eo eâ aquâ regem necatum. Huius aquæ Herodotus, Curtius, Plinius, Plutarchus, alij eandem esse vim tradiderunt.

24. EST AVTEM NOXIA AQUA IN THESALIA.] Meminit huius & Vitruvius libro octauo, & Plinius capite secundo libri xxxi.

25. ALIA ENIM SVNT, QVÆ POTA.] Vitruvius: Sunt Bœotia flumina Cephissus & Melas, Lucania Crathis, Troia Xanthus, inque agris Clazomeniorum & Erythreorum & Laodicensium fontes ac flumina. cum pecora suis temporibus anni parantur ad conceptionem partus, per

id tempus adiguntur eò quotidie potum: ex eoq. que quamuis sint alba, procreant aliis locis leucophaea, aliis pulla, aliis coracino colore. Ouidius:

Crathis & hinc Sybaris veltis conterminus oris,

Electro similes faciunt, auroq. capillos.

Νουθεδὸν ἀεὶ καὶ Οὐδύπησος; φησὶ, ἢ Κράδιδος τὸ ὕδωρ ἔχει δὲ τὸν χρῆμα. Scholiastes Theocriti in eidyllium quintum. Vide & Plinium libri ii. cap. ciii. & capite secundo libri xxxi. ex quo intelliges, rectè à me scriptum paullo infra hæc verba, ad Ceronem, ubi alij legebant, ad Penenion. De Xantho idem ab Aristotele traditur libro iii. de historia animalium, nisi quòd pro Xantho Scamandrum vocat.

26. INSVLE IN LYDIA NATANT.] Vide Plinium cap. xcv. libri ii. Talem insulam parvam quidem, sed quæ tamen arbores habeat, & in qua & pecudes & armenta pascuntur, in viâ Tiburtinâ sepe magnâ cum voluptate spectant.

AD CAP. XXVI. 27. VT NILVS, CVIVS ALIAS RATIO REDDETVR.] Libro proxime sequenti.

28. SIC VBI TERRENO LYCVS.] De Lyco, Erasino, Tigride, idem & apud Plinium legitur.

29. TANDEM LONGE REMOTO LOCO.] Locus hic sedè mutilatus ab aliis, ita in veteri libro meo legitur: Tandem longè remoto loco, non tamen dubius an idem sit, emergit. Quidam fontes certo tempore purgamenta eieciant. Ego autem, qui iam pridem ita restituissem, monueram decem ab hinc annos, ita restituendum esse, capite septimo libri duodecimi Variarum lectionum. Sed negligentia eius, cuius operâ in eis libris, grauius tunc egrotus, utebar, factum est, vt ea omnia omisa sint, quæ ex veteri libro addenda erant.

30. VT ARETHVSA.] Plinius libri secundi cap. ciii.

31. CIRCA MESSANAM ET MYLAS.] Plinius libri secundi cap. xcvi.

AD CAP. XXVII. 32. POETARVM INGENIOSISSIMVS.] Notanda eximia, eademq. verissima laus Ouidij, quem hodie nonnulli ineptè fastidiosi contemnere audent. Notandum etiam, quanto iudicio Seneca in eo reprehendat ea, in quibus luxuriant ingenio nimis indulget. Hæc nos in scribendo cautiore & consideratiore facere debent.